

матеріалів IV Всеукр. наук.-практ. конф. / упоряд. Л.В. Антонюк; за ред. А.Л. Черній. Рівне : РОППО, 2022. С. 87–92. URL : <https://www.roippo.org.ua/activities/research/conferenc.php/7118/>

Рябовол Лілія Тарасівна,
доктор педагогічних наук, професор,
Інститут педагогіки НАПН України, м. Київ

ГРОМАДЯНСЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ: ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ

Метою базової середньої освіти, зазначено у п. 4 Державного стандарту базової середньої освіти, є розвиток природних здібностей, інтересів, обдарувань учнів, формування компетентностей, необхідних для їх соціалізації та громадянської активності, свідомого вибору подальшого життєвого шляху та самореалізації, виховання відповідального, шанобливого ставлення до родини, суспільства, національних та культурних цінностей українського народу. Реалізація цієї мети ґрунтується зокрема і на таких ціннісних орієнтирах, як: становлення вільної особистості учня, підтримка його самостійності, підприємливості та ініціативності, розвиток критичного мислення та впевненості в собі; створення освітнього середовища, в якому забезпечено атмосферу довіри, без будь-яких форм дискримінації учасників освітнього процесу; утвердження людської гідності, чесності, милосердя, доброти, справедливості, співпереживання, взаємоповаги і взаємодопомоги, поваги до прав і свобод людини; формування в учнів активної громадянської позиції, патріотизму, поваги до культурних цінностей українського народу, його історико-культурного надбання і традицій, державної мови; плекання в учнів любові до рідного краю, відповідального ставлення до довкілля [2]. Як бачимо, мета й відповідні ціннісні орієнтири значною мірою пов'язані й передбачають розвиток в особистості рис свідомого громадянина з активною громадянською позицією.

Насамперед це забезпечують громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з

усвідомленням рівних прав і можливостей. Акцентуємо нашу увагу безпосередньо на громадянські компетентності, які, відповідно до вже згаданого Державного стандарту, передбачають «спроможність діяти як відповідальний громадянин, брати участь у громадському та суспільному житті, зокрема закладу освіти і класу, спираючись на розуміння загальнолюдських і суспільних цінностей, соціальних, правових, економічних і політичних принципів, ідей сталого розвитку суспільства, співіснування людей та спільнот у глобальному світі, критичне осмислення основних подій національної, європейської та світової історії, усвідомлення їх впливу на світогляд громадянина та його самоідентифікацію» [2].

Виявами громадянської компетентності учнів, вказано у навчальній програмі інтегрованого курсу «Громадянська освіта» (10 клас), є активна громадянська позиція, здатність відповідально реалізовувати свої права та обов'язки в конкретній ситуації, налагоджувати соціальне партнерство та конструктивну взаємодію. Формування громадянської компетентності у цій програмі розглядається лише як одне із завдань, виконання яких забезпечує досягнення мети громадянської освіти як цілеспрямованої підготовки учнівства до ефективного функціонування в системі демократичних суспільних відносин на основі соціальної взаємодії, громадянської участі та відповідальності. На наш погляд, формування громадянської компетентності в учнів є інтегрованим результатом навчання цього інтегрованого курсу, а її структура корелює з усіма завданнями його вивчення та відповідно охоплює: загальнолюдські й національні цінності, морально-етичні критерії та почуття відповідальності, усвідомлення як цінності злагоди в суспільстві, патріотизму й приналежності до свого народу, спільних історичних, політичних та культурних цінностей своєї держави, що сприймаються вільною особистістю, яка розвивається у процесі навчання громадянської освіти; повага до людської гідності і прав людини, демократичних цінностей, верховенства права, справедливості, неупередженості, рівності; толерантність та повага до культурного різноманіття, різних поглядів, релігій, звичаїв і культур, уміння знаходити порозуміння з іншими людьми для досягнення суспільно значущих цілей; політична, правова, економічна, соціальна, культурна, медійна грамотність учнів, їх

гнучкість та адаптивність, комунікабельність, готовність до співпраці, розв'язання конфліктів і запобігання дискримінації [1, с. 3].

У педагогічній науці реалізується підхід, згідно з яким, громадянська компетентність має широке та вузьке розуміння. У широкому розумінні, громадянська компетентність, вважає О. Кучер, є функцією громадянського суспільства, що створює ґрунт для ефективної громадянської діяльності особи, соціальних груп і всього суспільства. У вузькому, є параметром діяльності особи, соціалізованої під впливом громадянських знань, умінь та навичок, що передбачає наявність громадянських цінностей і якостей, дотримання правил поведінки та відповідальність як соціальну якість людини [4, с. 40-41]. Власне широке бачення громадянської компетентності репрезентують Т. Ремех та О. Пометун, коли уявляють її як єдність знань, навичок і вмінь, обумовлених станом розвитку громадянського суспільства та характером його взаємодії з державою, і тлумачать як здатність людини до політичного аналізу і судження, здатність і навички пошуку й усвідомлення інформації, використання медіа засобів і комунікації для участі в публічних дискусіях і процесах, здатність до демократичного ухвалення рішень і дії [5, с. 37].

На практиці складно відокремити широке й вузьке бачення громадянської компетентності. У цій статті наразі будемо звертатися до її більш вузького аспекту. Розглядаючи компетентності як результативно-діяльнісну характеристику освіти, їх значення для людини О. Пометун вбачає в тому, що вони дозволяють ідентифікувати і розв'язувати проблеми, специфічні для певної діяльності [3, с. 17-18]. Відштовхуючись від такої позиції, громадянську компетентність можемо розглядати як таку, що дозволяє людині ідентифікувати себе як громадянина України та діяти в усіх сферах свого життя на основах демократії, патріотизму, поваги до прав і свобод людини, верховенства права й нетерпимості до корупції. Це пояснюється тим, що людина з розвинутою громадянською компетентністю має необхідні знання й інтелектуальні та практичні вміння й навички, а також відповідні мотиви, інтереси, цінності, ставлення, ціннісні орієнтації.

Погоджуємось із Т. Смагіною у тому, що володіння компетентністю трансформує «культурну» людину в сенсі носія академічних знань в людину «активну», «соціально адаптовану», налаштовану на спілкування не як обмін інформацією, а як форму соціалізації в суспільстві та спосіб впливу на суспільство з метою його зміни. Згадана вчена визначила громадянську компетентність як сукупність знань, умінь, навичок, переживань, емоційно-ціннісних орієнтацій, переконань особистості, які допомагають людині усвідомити своє місце в суспільстві, успішно реалізуватись як громадянина України. На увагу заслуговує позиція вченої, що громадянська компетентність передбачає дві сфери свого формування, як от: «освітню, що спрямовує діяльність учня на потреби майбутнього життя шляхом формування елементів компетентності громадянина засобами навчального процесу; життєву, що враховує впливи на учня сімейного виховання та соціуму, спонтанні та спрямовані процеси соціалізації особистості» [6, с. 7].

Пояснюючи сутність громадянської компетентності здобувача освіти, Т. Ремех та О. Пометун визначили її важливі характеристики. До них згадані вчені віднесли насамперед те, що громадянська компетентність – це ключова компетентність, яка характеризується спроможністю людини здійснювати поліфункціональні, поліпредметні, культуродоцільні види діяльності, ефективно розв'язуючи проблеми. В її основі – громадянські цінності, що уналежнюють ідеали, переконання та моральну позицію особистості. Набуття цієї компетентності може здійснюватися виключно в спільній діяльності учнів із учителем. Компоненти громадянської компетентності тісно пов'язані між собою й формуються комплексно. Підсумовуючи, дослідниці констатували, що громадянська компетентність є ключовою здатністю людини активно, відповідально й ефективно реалізовувати громадянські права та обов'язки з метою розвитку демократичного суспільства й повною мірою виявляється лише в реальній життєвій ситуації [5, с. 37].

Переважно, в структурі громадянської компетентності виокремлюють когнітивний, ціннісний та діяльнісно-процесуальний компоненти. У результаті узагальнення наукових

позицій Т. Смагіна розтлумачила сутність кожного з них. Когнітивний компонент – сукупність громадянознавчих знань, наприклад, про права і свободи людини та механізми їхнього захисту, принципи демократії та місцевого самоврядування, про способи взаємодії із соціумом, тощо. Діяльнісно-процесуальний – розвиток в учнів сукупності вербальних, пізнавальних, комунікативних, соціальних та інших умінь і навичок, що створюють можливість для ефективного функціонування й самореалізації людини в соціумі й демократичній державі. Ціннісний – сукупність ціннісних орієнтацій, як гідність людини, повага до її прав і свобод, норм і правил демократії, законів держави, тощо, які визначають цільові установки, оцінки та вчинки особистості [6, с. 7].

Системний, комплексний характер громадянської компетентності підкреслюється у вже згаданій навчальній програмі інтегрованого курсу «Громадянська освіта» шляхом виокремлення відповідних компетенцій, як от: соціально-комунікативна, що охоплює вміння й навички спілкування та встановлення конструктивних відносин між людьми, діалогу й громадського обговорення суспільно значущих проблем; інформаційно-медійна – вміння критично мислити, шукати, аналізувати, оцінювати інформацію, критично оцінювати медіаповідомлення на основі аналізу джерел, соціальної ситуації; розв’язання соціальних конфліктів, проблем – уміння розв’язувати соціальні суперечності, формування установки на толерантне розв’язання конфліктів; відповідальний соціальний вибір й ухвалення рішень – готовність до ухвалення обґрунтованих рішень на основі усвідомленого й виваженого вибору; громадянська участь – установка на відповідальну суспільну діяльність, навички участі в соціальних та політичних процесах [1, с. 5].

Отже, громадянська компетентність – багатоаспектне поняття, сутність якого полягає не в накопиченні нормативно визначених знань, умінь і навичок, а у формуванні в тих, хто навчається, готовності й здатності використовувати громадянознавчі вміння й навички, цінності та ставлення для вирішення практичних проблем, оцінки подій, явищ, процесів у суспільно-громадському житті та з цих позицій свідомо й активно діяти. Громадянська компетентність

охоплює знання й уміння учнів, поняття й процедури, якими вони оволоділи в результаті навчання, адекватну ситуативну поведінку, вміння вчиняти конкретні дії, виявляти особисту світоглядну позицію, надавати відповідну оцінку фактам, подіям, тощо.

Список використаної літератури

1. Громадянська освіта (інтегрований курс). 10 клас. (2022). Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. Затверджено та надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (наказ МОНУ від 03.08.2022 № 698). URL: <http://surl.li/ctvch>

2. Державний стандарт базової середньої освіти : затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 30.09.2022 № 898. URL: <http://surl.li/mfre>

3. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / Н.М. Бібік, Л.С. Ващенко, О.І. Локшина, та ін. ; під заг. ред. О.В. Овчарук. К. : К.І.С., 2004. 112 с.

4. Кучер О.А. Формування громадянської компетентності учнів профільних класів засобами варіативних суспільствознавчих предметів : дис. ... канд. пед. наук. К., 2014. 198 с.

5. Ремех Т.О., Пометун О.І. Методика навчання учнів ліцею громадянської освіти : методичний посібник [Електронне видання]. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. 222 с. URL: <http://surl.li/frowj>

6. Смагіна Т.М. Формування громадянської компетентності учнів у процесі навчання правознавства : автореф. ... канд. пед. наук. К., 2007. 15 с.

Сурмило Дмитро Володимирович,
учитель географії, гімназія № 178 м. Києва

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВСТВА 10-Х КЛАСІВ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ

Створення умов для формування громадянської компетентності сьогодні є одним з провідних і найактуальніших завдань української освітньої системи.